

ПРОБЛЕМИ РОЗРІЗНЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

**Л. В. Шитик, доктор філологічних наук, професор,
завідувачка кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)**

e-mail: l_shytyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5941-672>

Ідентифікатор Scopus-Author: 57210982685

Статтю присвячено проблемам розрізнення складнопідрядних речень нерозчленованої структури, що важливо для актуалізації теоретичних засад та адаптування їх до практичного використання в лінгводидактиці та в прикладних технологіях. Різноманітні за значенням та будовою складнопідрядні речення спричиняють проблеми визначення їхньої специфіки, з'ясування місця в класифікаційній схемі, що актуалізує пошук вагомих наукових підстав для типології та практичних підходів до їх диференціювання. Мета статті – проаналізувати проблемні випадки розрізнення з'ясувальних, присубстантивно-означальних та займенниково-співвідносних складнопідрядних речень у теоретичному та прикладному аспектах.

Акцентовано на проблемних аспектах розрізнення з'ясувальних / присубстантивно-означальних складнопідрядних речень та з'ясувальних / займенниково-співвідносних складнопідрядних речень. Констатовано, що розрізнення з'ясувальних та присубстантивно-означальних складнопідрядних речень, у яких опорним компонентом головної частини є іменник дієслівного походження (або іменник, що має здатність керувати), ґрунтоване на синкретичній специфіці пояснюваного слова головної частини, що прогнозує додатковий об'єктний відтінок значення підрядної частини. Виокремлено маркери вналежності аналізованих конструкцій до того чи до того різновиду: функційний статус сполучного засобу (сполучник / сполучне слово), можливість кореляції сполучного слова з пояснюваним іменником, синонімічна заміна відповідним сполучним словом (**що** = **який**), наявність логічного наголосу на сполучному слові, можливість введення корелята **те** в головну частину складнопідрядного речення.

Наголошено на важливості диференціювання з'ясувальних і займенниково-співвідносних складнопідрядних речень, в основі якого – розрізнення чисто службового **те**₂ у з'ясувальних реченнях та співвідносного вказівного слова **те**₁ – у займенниково-співвідносних реченнях. Окреслено маркери розрізнення цих двох різновидів складнопідрядних речень, орієнтовані на специфіку засобів вираження синтаксичного зв'язку й семантико-синтаксичних відношень, зокрема: лексико-граматичні особливості дієслова-присудка в головній частині (перехідне / неперехідне дієслово), семантика співвідносного слова **те** і його обов'язковість / факультативність у формально-синтаксичній структурі головної частини, функційний статус сполучного засобу (сполучник / сполучне слово).

Застосування результатів дослідження вагоме для вдосконалення практичних навичок засвоєння української мови, що актуально для навчання студентів-словесників та учнів ЗЗСО. Прикладний аспект застосування теоретичних відомостей про складнопідрядні речення внаочнює можливості вивчення сполучуваності предикативних частин, побудову адаптованої для потреб автоматизації формальної граматики. Перспективним вважаємо дослідження проблемних випадків розрізнення інших різновидів складнопідрядних речень, зокрема зі сполучними засобами місця і часу.

Ключові слова: складнопідрядні речення, присубстантивно-означальні складнопідрядні речення, з'ясувальні складнопідрядні речення, займенниково-співвідносні складнопідрядні речення, девербатив, семантично знівельване **те**, автоматичний синтаксичний аналіз, автоматичний граматичний аналіз тексту (АГАТ).

Актуальність дослідження. Структурно-семантичний підхід до аналізу мовних явищ уможливорює всебічний аналіз синтаксичних одиниць, зокрема складного речення, оскільки в ньому найпоказовіше оприявлено спосіб організації семантики та процес її втілення у формально-синтаксичній структурі. Різноманітні за значенням та будовою складнопідрядні речення дають змогу висловити складнішу думку, глибше з'ясувати змістову специфіку, зробити узагальнення, висновки.

Незважаючи на тривалу історію вивчення синтаксису, проблема розмежування складнопідрядних речень містить дискусійні питання. Наявні класифікації не є універсальними, позаяк ґрунтовані на неодноримих критеріях – структурному, семантичному чи комунікативному, пріоритетність яких спричинює розбіжності в типологічних описах. Водночас динамічний характер мовної системи зумовлює появу нових конструкцій, почасти синкретичних, що не завжди вписуються в традиційні схеми. Чітко визначених критеріїв та укладених алгоритмів потребують і сучасні технології обробки природної мови, призначені, зокрема, для навчання нейронних мереж, створення програм автоматичного синтаксичного аналізу, перекладу та редагування текстів. Знання про складнопідрядні речення важливі й для вдосконалення практичних навичок засвоєння української мови, що актуально для навчання студентів-словесників та учнів ЗЗСО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиція вивчення складнопідрядних речень має тривалу історію. На сьогодні в українському мовознавстві та лінгводидактиці провідною є структурно-семантична класифікація, варіанти якої впроваджено у вишівську та шкільну програми з української мови. Відсутність однозначних підходів до типології складнопідрядних речень створює труднощі їх диференціювання в практичному засвоєнні синтаксису. Конкретні рекомендації щодо розрізнення окремих типів складнопідрядних речень містять дослідження таких мовознавців: М. М. Богдана (розмежування з'ясувальних, означальних та займенниково-означальних речень) [1, с. 42–50], М. Л. Семенюченко (розрізнення складнопідрядних часу та умови) [7, с. 493–496], І. І. Слинька, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянської (обґрунтування специфіки складнопідрядних речень з абстрактним займенником *те* (*те₂*) як форми парадигми з'ясувальних речень) [8, с. 502–504 та ін.], Л. В. Шитик (розмежування складнопідрядних речень із просторовою семантикою, з'ясувальних і присубстантивно-означальних, з'ясувальних і займенниково-співвідносних речень) [12, с. 142–144], К. Ф. Шульжука (диференціювання складнопідрядних з'ясувальних і займенниково-означальних конструкцій) [14, с. 271–272, див. також: 13, с. 49–54] та ін.

Висвітлення проблеми розрізнення різновидів складнопідрядних речень допоможе актуалізувати теоретичні засади й адаптувати їх до практичного використання, демонструючи вектори застосування в лінгводидактиці та в прикладних технологіях. На цій підставі вважаємо за доцільне окреслити практикоорієнтовані інструменти й механізми диференціювання складнопідрядних речень.

Мета статті – проаналізувати проблемні випадки розрізнення з'ясувальних, присубстантивно-означальних та займенниково-співвідносних складнопідрядних речень у теоретичному та прикладному аспектах.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й розв'язання конкретних завдань використано такі методи: лінгвістичного опису мовних фактів – для систематизації теоретичного матеріалу та визначення проблемних аспектів диференціювання складнопідрядних речень; структурний, представлений методиками структурно-семантичного аналізу (для характеристики їхніх структурно-семантичних особливостей) та трансформаційного аналізу (для підтвердження наявності диференційних ознак конкретного різновиду складнопідрядних речень).

Результати дослідження та їх обговорення. У системі складнопідрядних речень нерозчленованої структури проблемними є випадки розрізнення з'ясувальних і присубстантивно-означальних (у шкільному курсі – означальних) складнопідрядних речень та з'ясувальних і займенниково-співвідносних складнопідрядних речень.

Розрізнення з'ясувальних та присубстантивно-означальних складнопідрядних речень, у яких опорним компонентом головної частини є іменник дієслівного походження (або іменник, що має здатність керувати), ґрунтоване на синкретичній специфіці пояснюваних слів головної частини, що зумовлює появу додаткового об'єктного відтінку в значенні підрядної частини, спричиняючи труднощі кваліфікації складнопідрядних речень та проблеми їхнього типологічного опису (про трактування таких конструкцій як синкретичних складнопідрядних речень з об'єктно-атрибутивним значенням, яким властивий значеннєвий синкретизм, докладніше див.: [11, с. 156–162]).

Загальновідомо, що виокремлення іменника як лексико-граматичного класу базоване на загальнокатегорійному значенні предметності, а тому семантичним ядром є лексеми на позначення предметів матеріального світу. Віддієслівні іменники, або девербативи, являють собою синкретичні одиниці, що синтезують диференційні ознаки іменника та дієслова. Їм притаманні всі часткові граматичні значення іменників, їхній морфемний склад та виконувані синтаксичні функції. До зони синкретизму (на периферію іменників) вони зараховані тому, «що мають специфічне категорійне значення і зумовлену ним валентність, тобто сполучуваність, репрезентовану властивістю мати залежні керовані слова» [там само, с. 66].

Завдяки розвиткові стилів і жанрів літературної мови значно розширено лексичний склад та сфери вживання віддієслівних іменників як пояснюваних слів у складнопідрядних реченнях. Набір іменникових лексем із синкретичною семантикою різноманітний та об'ємний. Їх уналежнено до семантичних груп девербативів, що утворені переважно від перехідних дієслів, зокрема зі значеннями:

1) мовлення, повідомлення, передавання, сприймання, одержання інформації (балачки, відповідь, діагноз, додаток, доповідь, зауваження, звістка, запис, записка, запит, запитання, заява, інформація, казка, наказ, натяк, оповістка, писання, питання, підказка, поговорі, приказка, промова, повідомлення, порада, розповідь, твердження, чутка тощо), напр.: *Просто надійшла **відповідь**, що то був нещасний випадок, цілком природний в умовах війни* (Л. Костенко); *Я пробачаю вам, бо ніколи не був прихильником категоричного **твердження**, що горбатого тільки могила й виправить* (З. Тулуб); *А он і **чутки** пішли, що синоди в цьому році будуть нам наділяти землю* (М. Стельмах); *Знову приходить **звістка**, що у його товаришів вже три місяці, як не має служби* (В. Винниченко);

2) знання, мислення, пам'яті, роздумів (вигадка, гадка, догадка, доказ, думка, закид, згадка, здогад, думка, міркування, пам'ятка, пам'ять, передбачення, припущення, спогад та ін.), напр.: *Тільки я стою та зорі, що високо там горять, мов на **доказ**, що є в світі стійкість, лад* (І. Франко); *В мене тут-таки промайнула **думка**, що живуть вони у безперестанній ворожнечі й боротьбі між собою* (В. Винниченко); *Його пам'ять тривожив лише **спогад**, що Маруся злісно йому посміхнулась* (В. Винниченко);

3) емоційного стану (настрою), почуття, враження (благання, відчуття, віра, вірування, враження, жаль, захоплення, надія, насмішка, повір'я, почуття, провина, радість, скарга, сподіванка, сподівання, турбота, хвилювання, чуття та ін.), напр.: *А тоді уже навіки втрачу невимовно-прекрасне **відчуття**, що вже тобі не можу все пробачити за синім пругом нашого життя* (Р. Третяков); *З'явилося **чуття**, що біля дверей Сергієвої кімнати ледве маячила в темноті ще одна постать* (В. Винниченко); *І не моя **провина**, що вона розсердилась* (В. Винниченко);

4) з оцінним значенням (біда, гріх, диво, сміх, шкода, щастя та ін.), напр.: *І то найбільше **диво**, що й ворог лютий миліший за батька рідного буває* (В. Винниченко); *І серце розтавало від **щастя**, що Оля не зводила з його очей, ніби ловила погляд, щоб щось сказати* (В. Винниченко); *І, може, так сповідаємо свого **гріха**, що колись не зрозуміли одне одного, не поєдналися й загубили своє щастя* (В. Шевчук);

5) буття, випадковості (випадковість, випадок, знак, сигнал тощо), напр.: *І, звісно ж, була **випадковість**, що поруч з Дарою сидів Тарас, облизував губи та ніяково посміхався*

(В. Винниченко); *Замок, удивляючись у неозоре, густо засипане зорями небо, бо саме там мав бути **знак**, що Господь його почув...* (В. Шевчук);

6) упевненості, результативності (*висновок, гарантія, доказ, запевнення, певність, переконання, посвідчення, свідчення, твердження тощо*), напр.: *Він мав цілковиту **певність**, що Тарас слухняно пішов в тому напрямку, куди йшов Мирон...* (В. Винниченко); *Після таких подій зростало **переконання**, що день пройшов важко для всіх* (В. Винниченко); *Окрім того, маємо живе **свідчення**, що він за братом часом стежив...* (В. Шевчук);

7) необхідності виконання дії, обов'язковості (*вимога, завдання, заклик, клятва, клятва, наказ, обіцянка та ін.*), напр.: *І дав **обіцянку**, що більше не буде робити того, що розум або його почуття визнають поганим* (В. Винниченко).¹

Деякі опорні іменники не співвідносні з дієсловами, але, як і девербативи, здатні керувати об'єктом поширювачем (*афоризм, версія, висновок, гіпотеза, депеша, закон, ідея, ілюзія, істина, історія, легенда, новина, пісня, правда, правило, приклад, притча, проблема, роман, романс, слово, таємниця, тактика, телеграма, теорія, факт тощо*), напр.: *То хоч була **ілюзія**,^{чого?} що варто боротися, що можна щось перебороти, змінити, виправити, а тепер – що?* (Л. Костенко); *Він [дош] тихо плаче **правду**,^{про що?} що я когось далекого люблю* (Л. Костенко); *На голови, де, наче солов'ї, своє гніздо щодня звивають будні, упав **романс**,^{про що?} **як** він любив її і говорив слова її незабутні* (Л. Костенко); *Хто пізнав **тайну**,^{чого?} **як** керувати ними, обережний має бути...* (В. Шевчук); *І хоч це був **факт**,^{чого?} що Семен Васильович нічим цих чутток не підтверджував, але селяне уперто та хитро завжди виставляли наперед Омелька...* (В. Винниченко).

Девербативи та іменники з потенційною здатністю керувати можуть бути складниками опорних компонентів-фразеологізмів, напр.: *В цілому ж **дійшли висновку**, що патріоти у нас є, але вони дуже затюкані* (Л. Костенко); *Мирон **дав натяк**, що боїться ревнощів* (В. Винниченко); *Він **зробив заяву**, що зуміє бути чесним з собою* (В. Винниченко); *Мирон **висловив згоду**, що інтелігент живе мораллю та привичками, що дістав у спадщину від дідів-гнобителів* (В. Винниченко); *Вона **дала слово**, що про Дару також ніколи не забалакуватиме...* (В. Винниченко).

З огляду на синкретичну специфіку опорних девербативів, що репрезентована в їхній здатності керувати об'єктом поширювачем та прогнозувати атрибутивний залежний компонент, виникають труднощі кваліфікації складнопідрядних речень. Загалом можна стверджувати про потенційну належність складнопідрядних речень з опорним компонентом-девербативом до синкретичних одиниць із різним ступенем вияву диференційних ознак з'ясувальних і присубстантивно-означальних речень (про ступінь вияву об'єктного та атрибутивного значень у синкретичних об'єктно-атрибутивних реченнях див.: [11, с. 160–162]). Виокремлення синкретичних складнопідрядних речень [10, с. 283–301; 11, с. 93–213], що ґрунтоване на принципі «і те, й інше», дало б змогу уникнути класифікаційних проблем й удосконалити типологічний опис. Однак традиційні підходи, застосовувані в практиці викладання синтаксису складного речення, не враховують синкретичних одиниць. Натомість чинний принцип «або те, або інше» зумовлює труднощі розрізнення складнопідрядних речень. Проблему диференціювання присубстантивно-означальних і з'ясувальних речень окреслимо в річищі практико-орієнтованого підходу відповідно до структурно-семантичної типології складнопідрядних речень.

Маркерами вналежнення аналізованих конструкцій до того чи до того різновиду слугують сполучні засоби, зокрема специфіка їхнього функційного статусу (сполучник / сполучне слово), можливість кореляції сполучного слова з опорним іменником, синонімія заміна відповідним сполучним словом (*що = який*), наявність логічного

¹ Докладнішу класифікацію девербативів див.: [6, с. 93–102]).

наголосу на сполучному слові, можливість уведення корелята *те* в головну частину складнопідрядного речення.

У присубстантивно-означальних складнопідрядних реченнях засобами зв'язку слугують:

1) сполучні слова *що, який, котрий*, напр.: *Ідея, ^{яка?} що в історії людства кілька віків жевріла цяточкою недосяжної мрії, тепер стала дійсністю...* (І. Ле); *Це основне питання, ^{яке?} яке хвилювало людей з самого початку* (Т. Кононенко); *Питання, ^{яке?} котре вона ставила собі безліч разів, надто довго залишалося без справжньої відповіді* (С. Дракуліч);

2) сполучник *що*, ужитий з особовим займенником у непрямих відмінках, який корелює з опорним іменником головної частини, напр.: *Спини мої слова, ^{які саме?} Що їх зриваю з дерева, як вишині* (М. Кіяновська); *Але рука в мене тремтіла, і я не так писав, як прислухався до оскарження, що його викладав перед паном підстаростою Василь Богданович-Корчевський* (В. Шевчук).

Засобами синтаксичного зв'язку в складнопідрядних з'ясувальних є:

1) сполучні слова *де, куди, звідки, чому, навіщо, коли, як, скільки, наскільки, хто, що, який, чий*, якщо вони не дублюють опорне слово головної частини і є логічно наголошеними, напр.: *Щодо останніх [варягів] то виникає питання, ^{про що?} звідки вони взялися* (П. Кралюк); *Загадка ^{у чому?} лише, скільки людей тепер на них [мітинги] приходитиме, а скільки приїжджатиме «Мерседесами»...* (Урок української, 2007, № 1); *...вони [старі речі] не містять жодного змісту, жодних символів і <...> жодного ключа до розуміння, ^{чого?} навіщо їх було зберігати* (Є. Кононенко); *Ввечері щасливе подружжя обмінюється новинами, ^{про що?} як пройшов день у кожного з них* (Є. Кононенко); *Почував себе не дуже добре, немов шукаючи в неї поради, ^{про що?} що йому далі робити* (В. Винниченко); *...миттю згадав, як уміла розправлятися з чоловіками Явдоха Щербанівна, як уникла вона запитання ^{про що?} пана возного, в який спосіб це робить...* (В. Шевчук);

2) сполучник *що*, зрідка – *щоб, чи, якби*, напр.: *Горленко нервував, але не втрачав надію, ^{на що?} що скоро видужає* (З. Тулуб); *У мене виникла думка, ^{про що?} щоб цей молодий художник <...> поїхав зі мною до Полтави* (В. Малик); *Дівчата не мали поняття, ^{про що?} <...> чи вона знає щось про давніх мешканців цього закутка* (Є. Кононенко); *Про поведінку на випадок, ^{чого?} якби синочок був генеральським, партійним, артистичним чи завмагазинним, тебе навіть не інструктують* (Є. Кононенко);

3) сполучники *буцім, буцімто, мов, мовби, мовбито, немовбито, наче, начебто, неначе, ніби, нібито*, напр.: *За столом між салатами і ковбасами <...> переповідали сільські плітки, ^{про що?} буцімто його мати вбила свою старшу невістку Марину* (Є. Кононенко); *Якщо такої пори забратися на Довбушеві скелі, то виникає ілюзія, ^{чого?} ніби кожну з зірок можна дістати рукою* (В. Стефак).

У реченнях зі сполучниками *мов, мовби, мовбито, немовбито, наче, начебто, неначе, ніби, нібито* тощо при деяких девербативах (*враження, відчуття*) можливі додаткові атрибутивне та порівняльне значення, причому означальна семантика зумовлена вживанням із девербативом співвідносних вказівних слів, напр.: *У мене ^{чого? яке? подібно до чого?} таке відчуття, ^{яке? подібно до чого?} наче я весь час тримав обома руками два материки* (В. Захарченко); *Він [Род] прямував до озера, але дивний аромат створював ^{чого? яке? подібно до чого?} відчуття, ^{яке? подібно до чого?} наче він щойно вийшов з дому на неспішну прогулянку до ботанічного саду* (Д. Гребельник); *Складалося ^{чого? яке? подібно до чого?} враження, ^{яке? подібно до чого?} ніби якась важка й довга рука проникла крізь стіни й смикає людей, як маріонеток, за нитки...* (Н. Чайковська) (про наявність обставинних відтінків причини та мети див.: [11, с. 205–206]).

Для підтвердження наявності об'єктного значення в складнопідрядних реченнях з опорним компонентом-девербативом доцільно застосовувати трансформаційний прийом уведення семантично знівельованого корелята *те*, напр.: *І думка, ^{про що?} що з Настею скоїлося лихо, почала тривожити гетьмана* (З. Тулуб) – пор. *Т.: І думка про те, що з*

Настею скоїлося лихо, почала тривожити гетьмана (З. Тулуб). Про розрізнення з'ясувальних і займенниково-співвідносних складнопідрядних речень, у яких девербатив має залежне співвідносне слово *те*, ітиметься далі.

Критерії розрізнення з'ясувальних і присубстантивно-означальних складнопідрядних речень узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Розрізнення з'ясувальних і присубстантивно-означальних складнопідрядних речень

<i>СПР з'ясувальне</i>	<i>СПР присубстантивно-означальне</i>
1. Значення підрядної частини: підрядна частина розкриває зміст опорного іменника й відповідає на запитання <i>про що? у чому? у що?</i> й т. ін. 2. Сполучні засоби: – логічно наголошені <i>хто, що, який, чий</i>, якщо вони не дублюють опорне слово головної частини; – логічно наголошені сполучні слова <i>де, куди, звідки, чому, навіщо, коли, як, скільки, наскільки</i>; – сполучник <i>що</i>, зрідка – <i>щоб, чи, якби</i>; – сполучники <i>буцім, буцімто, мов, мовби, мовбито, немовбито, наче, начебто, неначе, ніби, нібито</i>. 3. Синонімійна заміна: сполучник <i>що</i> не можна замінити синоніміїмним відповідником-сполучником, напр.: <i>Горленко нервував, але не втрачав надію, що скоро видужає</i> (З. Тулуб). 4. Можна ввести факультативний компонент <i>те</i> (із прийменником або без нього): Т.: <i>Горленко нервував, але не втрачав надії на те, що скоро видужає</i>.	1. Значення підрядної частини: підрядна частина подає якісну характеристику опорного іменника, акцентує на одній з ознак і відповідає на запитання <i>який?</i> 2. Сполучні засоби: – сполучні слова <i>що, який, котрий</i>, якщо вони дублюють опорне слово головної частини; – сполучник <i>що</i>, ужитий з особовим займенником у непрямих відмінках, який корелює з опорним іменником головної частини. 3. Синонімійна заміна: сполучне слово <i>що</i> можна замінити на <i>який</i>: <i>А мене obsідають гадки, що не дають спокою</i> (Б. Лепкий) – Т.: <i>А мене obsідають гадки, які не дають спокою</i>. 4. –

Розрізнення з'ясувальних і займенниково-співвідносних складнопідрядних речень орієнтоване на специфіку засобів вираження синтаксичного зв'язку й семантико-синтаксичних відношень, зокрема: лексико-граматичні особливості дієслова-присудка в головній частині (перехідне / неперехідне дієслово), семантику співвідносного слова *те* і його обов'язковість / факультативність у формально-синтаксичній структурі головної частини, функційний статус сполучного засобу (сполучник / сполучне слово).

Складнопідрядні речення з *те* поєднують формальні ознаки займенникових і з'ясувальних речень. У лінгвістичній літературі вони витлумачені неоднозначно: як складнопідрядні займенниково-співвідносні несиметрійної структури з найбільш нівельованим у семантичному плані співвідносним словом *те* [2, с. 339]; як складнопідрядні речення некорелятивної будови, «головна частина яких уміщує семантично спустошене слово *те*» [5, с. 719], або речення псевдокорелятивної будови [4, т. 3, с. 209]; як катафоричні складнопідрядні речення [10, с. 152, 154]; як форма парадигми з'ясувальних речень – конструкції з абстрактним займенником *те₂* [8, с. 502]; як з'ясувальні, не виокремлені в самостійний тип [14, с. 274–275]; як складнопідрядні речення, марковані формальним синкретизмом, – займенниково-співвідносні з асемантичним *те* [11, с. 153–156] тощо.

У річищі практико-орієнтованого підходу логічним постає диференціювання з'ясувальних і займенниково-співвідносних складнопідрядних речень, ґрунтоване на розрізненні співвідносного слова *те*₁ у будь-якій відмінковій формі в займенниково-співвідносних реченнях та чисто службового *те*₂ у з'ясувальних реченнях.

Співвідносне вказівне слово *те*₁ (у різних відмінкових формах), уживане в займенниково-співвідносних складнопідрядних реченнях із предметним (субстанціальним) значенням, має лексичне значення, функціонує в ролі члена речення, може поєднуватися із займенником *усе/все* або бути доповнене чи замінене ним і корелює зі сполучним словом *що* (у різних відмінкових формах), напр.: *Ми те,^{що?} що вічним видається, не ціним часто взагалі* (Р. Третьяков); *Те,^{що?} чого не можемо зробити ми всі, іноді під силу одній жінці* (В. Земляк); *Ми заслужили своєю грою все те,^{що?} що про «Динамо» говорять та пишуть* (<https://surl.li/nadxng>).

Семантично знівельоване *те*₂ як структуриант з'ясувального складнопідрядного речення співвідносне зі сполучником *що* (рідше – з іншими сполучниками та сполучними словами, крім займенників *який, котрий, що*, які корелюють із *те*) і може функціонувати як факультативний чи обов'язковий компонент.

Зарахування складнопідрядних речень із *те*₂ до з'ясувального типу мотивоване такими міркуваннями: співвідносний займенник *те*₂ позбавлений конкретно-предметного значення, є семантично «порожнім»; із погляду структури речення – переважно необов'язковий компонент, а тому пропуск його не впливає на зв'язок частин складного речення; обов'язковим елементом *те*₂ є тоді, коли опорний компонент (дієслово, дієприкметник, прикметник) не поєднується без нього з підрядною частиною.

Як **факультативний** елемент, вилучення якого істотно не впливає на зв'язок головної та підрядної частин, *те*₂ функціонує в таких позиціях:

а) після перехідних дієслів, коли підрядна частина корелює з прямим додатком, напр.: *Серцем чую те,^{що?} що в мені відбулася якась зміна, таїна* (В. Винниченко); *Достеменно знав лише те,^{що?} що був чесним з усіма своїми (чи дійсно своїми?) жінками* (С. Процюк);

б) після перехідних дієслів, коли підрядна частина корелює з непрямым додатком, напр.: *Я часто вітаю себе з тим,^{із чим?} що не я батько сього хлопця і що ця жінка не моєї дитини мати* (В. Винниченко);

в) після неперехідних дієслів, коли підрядна частина перебуває в позиції непрямого додатка, напр.: *А потроху, звикши до того,^{до чого?} що її всі вважають за рівню, вона вже подекуди намагалася верховодити і навіть коверзувати* (М. Стельмах); *Ні, я думаю про те,^{про що?} що я страшенно самотній* (В. Винниченко); *Чуже село вказувало на те,^{на що?} що забрів він дуже далеко від дому* (В. Захарченко); *Пишіть про те,^{про що?} що ви живі-здорові* (Л. Костенко); *Якось мені навіть доводилося читати про те,^{про що?} що Берлінський мур, зведений за одну ніч з 12 на 13 серпня 1961 року, насправді будувався єдиною метою – відгородити Сташинському всі можливі лазівки для втечі* (Ю. Андрухович);

г) після станівника, напр.: *Їй, видко, і радісно, і соромно, і страшно те,^{що?} що вона зрадила себе...* (В. Винниченко); *Як добре те,^{що?} що смерті не боюсь я і не питаю, чи тяжкий мій хрест* (В. Стус);

д) після девербативів або іменників, що здатні керувати, напр.: *Особливо стурбував її останній лист Потьомкіна про те,^{про що?} що султан нібито готує величезну ескадру...* (В. Малик); *Чи існує в цьому світі знання про те,^{про що?} як зробити це якщо не вічним, то принаймні співмірним із людським життям?* (Є. Кононенко); *<...> серце кралялося від усвідомлення того,^{чого?} що завтра вона прокинеться одна на своєму старенькому дивані* (Л. Романчук); *Адже ніяких відомостей про те,^{про що?} що вони служили Святополку, літопис не наводить* (П. Кралюк).

Якщо співвідносне слово *те* стосується девербатива, то різновид складнопідрядного речення залежить від функційного статусу сполучного засобу: коли предикативні частини

поєднані сполучним словом, що корелює з *те*, тоді це займенниково-співвідносне складнопідрядне речення [напр.: *Історія – це наука про те, ^{про що?} чого вже немає й ніколи не буде* (П. Валері)], а якщо сполучником – то це з'ясувальне речення [напр.: *І тільки думка про те, ^{про що?} що знайдуть їх судові возні, обдавала морозом їх спини* (Г. Тютюнник)]. Зафіксовано речення з девербативом та керованим *те*, у якому підрядна частина приєднана логічно наголошеним сполучним словом *що*, яке не корелює з *те*. У такому разі *те* – семантично знівельований факультативний компонент, що дає підстави кваліфікувати таке речення як складнопідрядне з'ясувальне (питального типу), напр.: *Оті софістичні балачки про те, ^{про що?} що таке зрада?* (Є. Кононенко).

*Те*₂ в різних формах є **обов'язковим** елементом тоді, коли дієслово без нього не може поєднуватися з підрядною частиною без своєрідної «перехідника», яким і слугує корелят у складі таких конструкцій:

– дієслівних сполучень, як-от: *домогтися (того, що), братися, дякувати, засуджувати, образитися (за те, що), починатися (з того, що), відрізнятися, задовольнятися, ускладнюватися, закінчитися, нагородити (тим, що), вбачати, звинувачувати (в тому, що)* та ін., напр.: *Можже, завдяки своїй делікатності голова й домігся того, ^{чого?} що Ягор пом'якшав...* (О. Гончар); *Поєдинок між Уласом і Гнатом на тому ^{на чому?} не закінчувався, що вони обмінялися дошкульними репліками у Ганни Ляшенко, і тим, ^{чим?} що Гнат як ошпарений вискочив геть із хати...* (Г. Тютюнник);

– дієприкметникових поєднань на кшталт: *вражений, збентежений, здивований, (не)задоволений (тим, що), задоволений (з того, що), упевнений (у тому, що)* та ін.,² напр.: *Скопасіс був задоволений з того, ^{з чого?} що події так повернулися і охоронці мосту, злякавшись, пристали до скіфів* (В. Чемерис); *Трамп впевнений у тому, ^{у чому?} що зможе домовитися про припинення вогню в Україні вже цього тижня* (<https://surl.li/nijdkp>);

– прикметникових сполук на зразок: *байдужий (до того, що), винний, певний (у тому, що), гордий, добрий, дивний, радий, страшний, щасливий (тим, що), свідомий (того, що)* та ін., напр.: *Звичайно, він [Степан Бандера] був цілком свідомий того, ^{чого?} що в розстрільному списку радянських спецслужб незмінно лідирує з великим відривом від найближчих конкурентів* (Ю. Андрухович); *Я гордий тим, ^{чим?} що українець зроду, Що я живу на цій святій землі* (П. Куліш).

Інформацію про розрізнення займенниково-співвідносних та з'ясувальних складнопідрядних речень узагальнено в табл. 2.

Таблиця 2

Розрізнення займенниково-співвідносних та з'ясувальних складнопідрядних речень

Займенниково-співвідносні	З'ясувальні
1. <i>Те</i>₁ має лексичне значення і функціонує в головній частині в ролі члена речення. 2. <i>Те</i>₁ корелює зі сполучним словом <i>що</i> (у різних відмінкових формах), напр.: <i>Скажу тобі те, що таїв у собі все життя</i> (В. Захарченко). 3. <i>Те</i>₁ може бути доповнене чи замінене займенником <i>усе / все</i>, напр.: Т₁: <i>Скажу тобі все те, що таїв у собі все життя.</i> Т₂: <i>Скажу тобі все, що таїв у собі все життя.</i> 4. Займенник <i>усе / все</i> може вживатися з <i>те</i>₁ у головній частині, напр.: <i>А ось їхній бог,</i>	1. <i>Те</i>₂ є чисто службовим словом, а тому не виконує синтаксичної функції. 2. <i>Те</i>₂ вживане в реченнях, у яких засобом зв'язку слугує сполучник <i>що</i>, напр.: <i>Серцем чую те, що в мені відбулася якась зміна, таїна</i> (В. Винниченко). 3. <i>Те</i>₂ може бути факультативним компонентом або обов'язковим, слугуючи зв'язковим елементом між опорним словом головної частини та сполучником підрядної.

² Див. докладніше: [8, с. 503; 9, с. 326–327].

від якого все далі залежатиме, / все те , що до нього не зуміли вирішити (С. Жадан).	
---	--

Через корелят *те₂* значна кількість дієслів може сполучатися з підрядною з'ясувальною частиною, а тому його використання стає своєрідним правилом й умовою формально-граматичної організації складнопідрядного речення. Загалом «конструкції із семантично знівельованим *те₂* синтезують формальні ознаки займенниково-співвідносних складнопідрядних речень (наявність корелята *те*, займенниково-співвідносний зв'язок між предикативними частинами) та з'ясувальних (семантична нівеляція корелята *те* актуалізує опорні слова в головній частині – дієслова, прикметники, дієприкметники, девербативи, слова категорії стану)» [11, с. 156].

Прикладний аспект використання відомостей про диференціювання різновидів складнопідрядних речень (зокрема, присубстантивно-означальних, з'ясувальних і займенниково-співвідносних) демонструє можливості застосування теоретичних знань для розв'язання реальних завдань – розрізнення речень під час синтаксичного аналізу та виконання практичних завдань. Інформація про різні типи складнопідрядних речень важлива й для автоматичного синтаксичного аналізу (АСА), що є складником автоматичного опрацювання тексту. Розроблений українськими дослідниками алгоритм АГАТ (автоматичний граматичний аналіз тексту) являє собою систему, у якій синтаксичний аналізатор вирізняє як окремий етап. У докторській дисертації Н. П. Дарчук проаналізовано лінгвістичне забезпечення автоматичних систем аналізу українськомовного тексту на прикладі системи автоматичного граматичного аналізу тексту АГАТ. Програма працює в чотири етапи, «на четвертому відбувається остаточне членування складного речення на предикативні частини і встановлення зв'язків між ними у межах цілого речення» [3, с. 174–175]. Дослідниця зазначає, що синтаксичний аналіз у системах АОТ (автоматичного опрацювання тексту) є не метою, а лише засобом, фундаментом для семантичного аналізу тексту, а «одержані у процесі такого аналізу результати можуть слугувати базисом для перетворення формальної структури тексту в його смислову форму» [там само, с. 159].

Інформація про складнопідрядне речення важлива на завершальному етапі роботи алгоритму, оскільки відношення залежності, напрям і тип зв'язку між предикативними частинами визначають зображення дерева залежностей. Н. П. Дарчук аналізує п'ять моделей представлення зв'язків предикативних частин у складнопідрядному реченні, що позначені латинськими літерами G, I, F, N та L, описує правила їх побудови, ґрунтовані на формальних маркерах: функційному статусові сполучного засобу (сполучник чи сполучне слово), наявності співвідносних вказівних слів у головній частині [там само, с. 173–175].

Залежно від засобу зв'язку, досліджувані з'ясувальні та присубстантивно-означальні складнопідрядні речення належать до першої (коли предикативні частини з'єднує підрядний сполучник) або до другої (якщо засобом зв'язку слугує сполучне слово) моделі. Наприклад, у реченні *Рантом прийшла звістка, **що** у Шапочки все добре* (В. Винниченко) сполучник *що* підпорядкований присудкові головної частини *прийшла*, який є вершиною всього речення, а сполучникові підпорядкований корінь підрядної – предикатив *добре*. Зв'язок через підрядний сполучник позначений буквою G.

Другу модель ілюструє присубстантивно-означальне речення *Це була прекрасна мрія, **що** перетворилась на тривожний сон* (Я. Литвин), у якому засобом зв'язку слугує сполучне слово *що*. Абсолютною вершиною є ядро головної частини – присудок *була*, якому підпорядкований присудок підрядної частини *перетворилась*, а від нього залежить сполучне слово *що*. Зв'язок через сполучне слово маркований буквою I.

Третя і четверта моделі демонструють наявність співвідносних вказівних слів у головній частині й відрізняються статусом сполучного засобу: сполучник – у третій і сполучне слово – в четвертій. З огляду на це, займенниково-співвідносні складнопідрядні речення ілюструють обидві моделі, а з'ясувальні із семантично знівельованим *те* – лише

третю. Наприклад, у реченні *Я ж ревнував тебе й за те, що в тебе ревнощів немає* (Р. Третяков) кореню головної частини – присудкові *ревнував*, що є вершиною дерева залежностей, підпорядковане співвідносне вказівне слово (оскільки займенник ужитий із прийменником, то напрямок залежності розгорнуто від присудка до прийменника *за*, а від нього – до *те*). Співвідносне слово підпорядковує сполучник *що* в підрядній частині, а сполучник – предикат *немає*. Такий зв'язок позначений буквою *F*.

Речення *Хай буде з нами те, чого не видно* (С. Жадан) побудоване за правилами моделі N, у якій зв'язок реалізований через співвідносне вказівне слово і сполучне слово. Ядро головної частини – присудок *буде* – підпорядковує співвідносне вказівне слово *те* й корінь підрядної частини – предикатив *видно*, від якого залежить сполучне слово *чого*.

У п'ятій моделі L засобами зв'язку слугують парні сполучники (*якщо...то*, *коли...то*, *оскільки...то* та ін.), що не характерні для аналізованих різновидів складнопідрядних речень.

Висновки й перспективи. Отже, проблема розрізнення складнопідрядних речень нерозчленованої структури оприявнює теоретичні засади їх дослідження й демонструє прикладні вектори застосування на практиці. Акцентовано на проблемних аспектах розрізнення з'ясувальних / присубстантивно-означальних складнопідрядних речень та з'ясувальних / займенниково-співвідносних складнопідрядних речень. Виокремлено маркери розмежування з'ясувальних і присубстантивно-означальних складнопідрядних речень: функційний статус сполучного засобу (сполучник / сполучне слово), кореляція сполучного слова з пояснюваним іменником, синонімія заміна відповідним сполучним словом (*що* = *який*), наявність логічного наголосу на сполучному слові, можливість уведення корелята *те* в головну частину складнопідрядного речення.

Диференційовано з'ясувальні і займенниково-співвідносні складнопідрядні речення, в основі якого – розрізнення чисто службового *те*₂ у з'ясувальних реченнях та співвідносного вказівного слова *те*₁ – у займенниково-співвідносних реченнях. Окреслено ознаки розрізнення цих двох різновидів складнопідрядних речень, орієнтовані на специфіку засобів вираження синтаксичного зв'язку й семантико-синтаксичних відношень, зокрема: лексико-граматичні особливості дієслова-присудка в головній частині (перехідне / неперехідне дієслово), семантика співвідносного слова *те* і його обов'язковість / факультативність у формально-синтаксичній структурі головної частини, функційний статус сполучного засобу (сполучник / сполучне слово). Застосування результатів дослідження вагоме для вдосконалення практичних навичок засвоєння української мови, що актуально для навчання студентів-словесників та учнів ЗЗСО.

На основі розробленої дослідниками системи АГАТ (автоматичного граматичного аналізу тексту), у якій синтаксичний аналізатор вирізняє як окремий етап, простежено роль формальних маркерів зв'язку предикативних частин – сполучних засобів та співвідносних вказівних слів – у присубстантивно-означальних, з'ясувальних і займенниково-співвідносних складнопідрядних реченнях. Із п'яти описаних Н. П. Дарчук моделей представлення зв'язків предикативних частин у складнопідрядному реченні досліджувані різновиди вналежнені до моделей G, I, F та N. Прикладний аспект застосування теоретичних відомостей про складнопідрядне речення внаочнює можливості вивчення сполучуваності предикативних частин, побудову адаптованої для потреб автоматизації формальної граматики, в основі якої лежить гіпотаксис (підпорядкування).

Перспективним вважаємо дослідження проблемних випадків розрізнення інших різновидів складнопідрядних речень, зокрема зі сполучними засобами місця і часу.

Список використаної літератури

1. Богдан М. М. Складнопідрядне речення з підрядним з'ясувальним. *Українська мова і література в школі*. 1981. № 7. С. 42–50.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.

3. Дарчук Н. П. Лінгвістичне забезпечення автоматичних систем аналізу українськомовного тексту (на прикладі системи автоматичного граматичного аналізу тексту АГАТ) : дис. ...д-ра філол. наук: 10.02.01, 10.02.21 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка ; Ін-т філології. Київ, 2015. 449 с. (с. 173–175)
4. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни : [у 4 т.]. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 3. 426 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ “БАО”», 2011. 992 с.
6. Зарицька В. Г. Синкретичні типи підрядності в системі складного речення : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький національний ун-т. Донецьк, 2004. 224 с.
7. Семенюченко М. Л. Розмежування часових і умовних підрядних речень. *Загнітко А. П., М. О. Вінтонів, Л. В. Сегін. Український синтаксис: навчально-практичний комплекс* : [в 2-х ч.]. Донецьк–Слов'янськ : ДонНУ, 2010. С. 493–496.
8. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
9. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1972. 516 с.
10. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : монографія. Київ : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 368 с.
11. Шитик Л. Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові : монографія. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 474 с.
12. Шитик Л. В. Розрізнення типів складнопідрядних речень. *Державна атестація з української мови студентів ОКР «бакалавр» і «спеціаліст»*: навч.-метод. посіб. / Денисенко З. М., Лонська Л. І., Шитик Л. В. ; за заг. ред. Л. В. Шитик. 2-ге вид., переробл. та доповн. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. С. 142–144.
13. Шульжук К. Ф. Розмежування типів складного речення. *Українська мова і література в школі*. 1980. № 12. С. 49–54.
14. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

References

1. Bohdan, M. M. (1981). Skladnopedriadne rechennia z pidriadnym ziasuvalnym [Complex Sentence with a Clause of Explanation]. In: *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature at school], 7, 42–50 (in Ukr.).
2. Vykhovanets, I. R. (1993). Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys [Grammar of the Ukrainian language. Syntax]. Kyiv: Lybid, 368 (in Ukr.).
3. Darchuk, N. P. (2015). Linhvystychne zabezpechennia avtomatychnykh system analizu ukrainskomovnoho tekstu (na prykladi systemy avtomatychnoho hramatychnoho analizu tekstu AHAT) [Linguistic support of the automated systems for analysis of Ukrainian texts (using as example the system for automated grammatical text analysis AGAT)]. Doctor's dissertation (Ukrainian language; Structural, applied and mathematical linguistics). Kyiv, 449 (in Ukr.).
4. Zahnitko, A. P. (2012). Slovnyk suchasnoi linhvistyky: Poniattia i termyny [Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms]: u 4 t. Donetsk: DonNU, 3, 426 (in Ukr.).
5. Zahnitko, A. P. (2011). Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys [Theoretical grammar of the modern Ukrainian language. Morphology. Syntax]. Donetsk: TOV «VKF “BAO”», 992 (in Ukr.).
6. Zarytska, V. H. (2004). Synkretychni typy pidriadnosti v systemi skladnoho rechennia [Syncretic types of subordination in the complex sentence system]. PhD dissertation (Ukrainian language). Donetsk, 224 (in Ukr.).
7. Semeniuchenko, M. L. (2010). Rozmezhuвання chasovykh i umovnykh pidriadnykh rechen [Distinguishing temporal and conditional subordinate clauses]. In: *Ukrainskyi syntaksys: navchalno-praktychnyi kompleks* [Ukrainian syntax: educational and practical complex]. Donetsk–Sloviansk: DonNU, 1–2, 493–496 (in Ukr.).
8. Slynko, I. I., Huivaniuk, N. V. & Kobylianska, M. F. (1994). Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy. Problemni pytannia [Syntax of the Modern Ukrainian language. Problematic issues]. Kyiv: Vyshcha shkola, 670 (in Ukr.).
9. Bilodid, I. K. (Ed.) (1972). Suchasna ukrainska literaturna mova. Syntaksys [Modern Ukrainian literary language. Syntax]. Kyiv: Nauk. dumka, 516 (in Ukr.).
10. Khrystianinova, R. O. (2012). Skladnopedriadni rechennia v suchasni ukrainskii literaturnii movi [Complex sentences in Modern Ukrainian language]. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy; Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 368 (in Ukr.).
11. Shytyk, L. (2014). Synkhronna perekhidnist syntaksychnykh odyntys v ukrainskii literaturnii movi [Synchronous transitivity of syntactic units in the Ukrainian literary language]. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu. A., 474 (in Ukr.).

12. Shytyk, L. V. (2013). Rozriznennia typiv skladnopidriadnykh rechen [Distinguishing Types of Complex Sentences]. In: *Derzhavna atestatsiia z ukrainskoi movy studentiv OKR "bakalavr" i "spetsialist"* [State Certification in the Ukrainian Language for Bachelor's and Specialist's Degree Students]. 2nd ed., rev. Cherkasy: ChNU imeni Bohdana Khmelnytskoho, 142–144 (in Ukr.).

13. Shulzhuk, K. F. (2004). Syntaksys ukrainskoi movy [Syntax of the Ukrainian language]. Kyiv: Vydavnychi tsestr "Akademiia", 408 (in Ukr.).

14. Shulzhuk K. F. (1980). Rozmezhuвання typiv skladnoho rechennia [Distinguishing types of complex sentences]. In: *Ukrainska mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature at school], 12, 49–54 (in Ukr.).

PROBLEMS OF DISTINGUISHING COMPLEX SENTENCES: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS

**Liudmyla Shytyk, Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Cherkasy, Ukraine)**

e-mail: l_shytyk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5941-672>

Identifier Scopus-Author: 57210982685

Abstract. Introduction. The relevance of this article is determined by the need to shed light on the problem of differentiating varieties of complex sentences. This is done to update theoretical principles and adapt them for practical use in linguodidactics and applied technologies. The varied meanings and structures of complex sentences cause problems in defining their specificity and determining their place in the classification scheme, which reveals the need for a search for significant scientific foundations and practical approaches to their differentiation.

Purpose. The purpose of the article is to analyze problematic cases of differentiating appositive, attributive, and pronominal-correlative complex sentences from both a theoretical and an applied perspective.

Methods. To achieve this goal, the method of linguistic description of language facts was used to systematize theoretical material and identify problematic aspects of differentiating complex sentences. The study also employed a structural method, which included both structural-semantic and transformational analysis.

Results. The problematic aspects of differentiating appositive / attributive complex sentences and appositive / pronominal-correlative complex sentences are highlighted. It is stated that the differentiation of appositive and attributive complex sentences, in which the core component of the main clause is a deverbal noun (or a noun that has the ability to govern), is based on the syncretic specificity of the explained word of the main clause, which predicts an additional object meaning of the subordinate clause. The markers for classifying the analyzed constructions into one of the complex sentence types were identified, including: the functional status of the connective element (conjunction / connective word); the possibility of the connective word correlating with the head word of the main clause; synonymous substitution with the corresponding connective word (**що** = **який**); logical stress on the connective word; the possibility of introducing the correlate *me* into the main clause of the complex sentence.

The importance of differentiating appositive and pronominal-correlative complex sentences is emphasized. This differentiation is based on distinguishing the purely functional **me**₂ in appositive sentences from the correlative demonstrative word **me**₁ in pronominal-correlative sentences. Markers for distinguishing these two types of complex sentences are outlined, focusing on the specificity of the means of expressing syntactic connection and semantic-syntactic relations, including: the lexico-grammatical features of the predicate verb in the main clause (transitive / intransitive verb), the semantics of the correlative word **me** and its obligatory / facultative nature in the formal-syntactic structure of the main clause, and the functional status of the connecting element (conjunction / connecting word).

It is found that the correlative demonstrative word **me**₁ (in various case forms), used in pronominal-correlative complex sentences, has a lexical meaning, functions as a sentence part, can be combined with or replaced by the pronoun **yce** (**се**), and correlates with the connecting word **що** (in various case forms). The semantically neutralized **me**₂ as a structural element of an appositive complex sentence correlates with the conjunction **що** (less often, with other conjunctions and connecting words, except for the pronouns **який**, **котрий**, **що**, which correlate with **me**) and can function as a facultative or obligatory component. The application of the research results is valuable for improving practical skills

in mastering the Ukrainian language, which is relevant for teaching philology students and students of secondary schools.

Based on the researchers' developed AGAT system (Automatic Grammatical Analysis of Text), the role of formal markers for connecting predicative clauses – connecting elements and correlative words – in attributive, appositive, and pronominal-correlative complex sentences is traced. Of the five models described by N. P. Darchuk for representing connections between predicative clauses in a complex sentence, the analyzed varieties are assigned to models G, I, F, and N.

Originality. The originality of the scientific search lies in solving the problematic aspects of differentiating complex sentences of non-articulated structure and substantiating the practical vectors of their application in linguodidactics and applied research. Based on defined characteristics, information on the differentiation of appositive and attributive complex sentences is generalized, in which the explained word is a deverbal noun. Markers for differentiating pronominal-correlative and appositive complex sentences with the correlative word *me* are also outlined.

Conclusion. It is concluded that the problem of differentiating complex sentences of non-articulated structure reveals the linguistic principles of their distinction and the practical vectors of their application in linguodidactics and applied linguistics. Criteria and practical techniques for distinguishing appositive / attributive and appositive / pronominal-correlative complex sentences are proposed. The applied aspect of using theoretical information about complex sentences visualizes the possibilities of studying the combinability of predicative clauses and building a formal grammar adapted for the needs of automation. Further research is considered promising in the analysis of problematic cases of differentiating other varieties of complex sentences, particularly with connecting elements of place and time.

Keywords: complex sentences, attributive complex sentences, appositive complex sentences, pronominal-correlative complex sentences, deverbal noun, semantically neutralized *me*, automatic syntactic analysis, automatic grammatical analysis of text (AGAT).

Надійшла до редакції: 31.04.2025

Прийнято до друку: 10.06.2025